

ŽEMAIČIŲ MĖGĖJŲ TEATRO IŠTAKOS

PARENGĖ DANUTĖ RAMONAITĖ

Mėgėjų teatras tiek visoje Lietuvoje, tiek ir Žemaitijoje populiarus iki šiol ir kultūriniam gyvenime užima išskirtinę vietą. Jo veiklą koordinuoja Lietuvos liaudies kultūros centre veikiantis Teatro poskyris (vadovė Irena Maciulevičienė), kuris skatina regionų teatro tradicijų, mėgėjų (vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų) kūrybos, kaip saviraiškos ir meninės saviugdės, nacionalinės dramaturgijos puoselėjimą, domisi įvairia užsienio teatrų veikla, inicijuoja projektus, kurie teatro kalba keltų gamtosaugos, socialines, etnines problemas, daro įtaką kultūros vyksmui, rengiant respublikinius ir tarptautinius festivalius, apžiūras, konkursus, seminarus, kūrybines laboratorijas, konferencijas, tiria mėgėjų teatrų veiklą, jos raidą, analizuoja patirtį bei problemas, apibendrina naujoves, teikia metodinę ir praktinę paramą mėgėjų teatrų režisieriams, kultūros bei švietimo įstaigų teatro specialistams, rūpinasi repertuaro įsigijimu ir sklaida, siekia šalies teatrinės kultūros integracijos į pasaulio kultūrą, skatina kultūrinius mainus.

Mėgėjų teatro veiklą rajonuose bei miestuose koordinuoja savivaldybių administracijose veikiančios kultūros skyriai, miestų ir rajonų kultūros centrai. Dalį mėgėjų teatrų vienija visuomeninė organizacija Lietuvos mėgėjų teatro sąjunga, įkurta 1991 metais. Ji skatina ir propaguoja narių kūrybinę ir organizacinę veiklą, rengia festivalius, seminarus, sąskrydžius, konferencijas, dalyvauja tarptautiniuose projektuose, lavina žmones per teatrą. Sąjunga bendradarbiauja su Lietuvos liaudies kultūros centru, nuo 1997 m. kasmet rengia Lietuvos mėgėjų teatrų apžiūrą šventę – „Atspindžiai“ (iki to laiko, 1991–1996 m., ją rengė Lietuvos liaudies kultūros centras), nuo 2006 m. – mėgėjų teatrų šventę „Tegyvuoja teatras“, nuo 1997 m. keturis kartus per metus leidžia laikraštį „Mėgėjų teatras“. Lietuvos mėgėjų teatro sąjunga 1993 m. tapo Pasaulinės mėgėjų teatro asociacijos (AITA/IATA), kuri bendradarbiauja su UNESCO, 1998 m. – Šiaurės Europos mėgėjų teatro aljanso (NEATA) nare. Lietuvos mėgėjų teatro sąjungai dabar vadovauja jos prezidentas, Jonavos rajono savivaldybės teatro meno vadovas, režisierius Jonas Andriulevičius.

Lietuvos mėgėjų teatro sąjungai priklauso kelios dešimtys teatrai. Dalis jų veikia Žemaitijoje. Tai Jurbarko K. Glińskiego teatras (vad. Danutė Samienė), Jurbarko kultūros centro vaikų ir jaunimo teatras „Vaivorykštė“ (vad. Birutė Šneiderienė), Tauragės rajono asociacija „Mažoji scena“, Mažasis teatras (vad. Genovaitė Urmo-

naitė), Tauragės kultūros centro „Liaudies“ teatras (vad. Algima Juščiuviene, Pranas Dirginčius), Telšių Žemaitės dramos teatro jaunimo studija „Savi“ (vad. Laima Pocevičienė), Kuršėnų vaikų teatras „Ikaras“ (vad. Leontina Valskienė, Petras Valskys), Vilkišios vaikų teatras „Vizija“ (vad. Irena Štilpaitė), Plungės rajono kultūros rūmų vaikų ir jaunimo teatras „Saula“ (vad. Romas Matulis, Sigita Matulienė), Mažeikių kultūros centro mėgėjų teatro trupė „Visavi“, Mažeikių kultūros centro „Skrajojamasis“ teatras, Raseinių meno mokyklos teatras „Svajoklis“ ir kt.

Plačiai visoje Lietuvoje paplitusi humoro teatrų, anksčiau – agitbrigadų veikla. Jų tradicijas jau daug metų plėtoja Viešosios įstaigos „Scenos bičiuliai“ vadovas žemaitis Vaclovas Vičius.

Žemaitijoje teatras, scenos menas – viena iš seniausių ir bene labiausiai žemaičių mėgstamų meno sričių. Teatrologas Petras Gintalas, dar Antrojo pasaulinio karo metais „Žemaičių žemės“ laikraštyje rašydamas apie išskirtinį šio krašto žmonių prisirišimą prie scenos meno, yra pažymėjęs, kad tai ateina iš gilios senovės, pagonybės laikų, religinių apeigų, mokyklinių teatrų. Jo požiūriu, scenos meno pradų mes apščiui randame kasdieniniame mūsų gyvenime, papročiuose, apeigose, darbų pabaigtuvėse.

Teatrologas Vytautas Maknys 1988 m. išleistoje knygutėje apie Lietuvos liaudies teatrus taip pat pažymi, kad „liaudis savo teatrinį instinktą reiškė įvairiausiomis formomis bei progomis: per šeimos, kalendorines šventes, darbų atokvėpio ar pabaigtuvių metu, kitomis progomis.“

Šiaip jau būdami gana uždaro būdo žemaičiai nevengia scenoje atsiverti, pasijuokti iš savo pačių ir draugų silpnybių, pamoralizuoti. Teatras, lietuviški vakarai žemaičiams ilgą laiką buvo ir savotiškas kovos būdas, priemonė kelti tautiečių savimonę. Perkeltine prasme įtaigiai, vaizdu ir žodžiu scenoje būdavo pašiepiami nedraugai, padedama suprasti negerovių priežastis.

Žemaitijoje dabar beveik kiekvienas didesnis miestelis, rajono centras turi savo teatrą.

Kaip ten bebūtų, analizuojant teatro raidą Žemaitijoje, Kražių kolegijos teatrui tenka išskirtinė vieta. Jis ugdė šio krašto žmonių pomėgį teatrui, mokė viešai džiaugtis, juoktis, pykti, išsakyti savo mintis ir veikti žiūrovus (išsamiau apie tai skaitykite – p. 20–29).

Reikšmingą vietą mūsų krašto kultūros istorijoje užima ir ne vieną šimtmetį didikų dvaruose ir rūmuose gyvavusios teatro tradicijos.

Naujas etapas Žemaičių krašto mėgėjų teatro istorijoje prasidėjo 1899 m., kai Palangoje spaudos draudimo laikotarpiu buvo parodytas pirmasis lietuviškas spektaklis – Keturakio „Amerika pirtyje“. Šis įvykis, išjudinęs visą Lietuvos kultūrinę visuomenę, paraginęs ją imtis ryžtingesnių priemonių į viešąjį gyvenimą sugrąžinant lietuvių kalbą, nebuvo atsitiktinis reiškinys.

1943 m. „Žemaičių žemės“ 39, 40 numeruose išspausdintoje publikacijoje „Pabuskit, užmirštos vaidilos“ A. Džiugėnas rašė, kad visuomenėje dar yra išlikusios gyvos lietuviškųjų vakarų tradicijos, kurios pradėtos formuoti už Lietuvos ribų. Pirmą kartą lietuviškas vakaras surengtas Petrapilyje – 1892 m. Jį organizavo Lietuvių ir žemaičių labdaringa draugija, kuriai 22 metus vadovavo Vincas Matulaitis. Draugija ilgą laiką vienijo Petrapilio lietuvius, kasmet mieste gyvenusiems lietuviams rengdavo koncertus ir vaidinimus. Prie draugijos veikė svetainė, čia tautiečiai rinkdavosi į paskaitas,

čia veikė slapta skaitykla ir biblioteka. Balys Sruoga studijoje „Lietuvių teatras Peterburge“ rašo: „Tie vakarai buvo didžiausios svarbos tautiečių žadinimui. Jie suteikdavo dvasinę naudą: patraukdami liaudį prie gražesnių, doresnių pasilinksminimų ir parodydami gyvu žodžiu tą mokslą, kuris kitokiu būdu buvo sunkiai prieinamas. Vakaruose galėdavo lietuviai lyg į kokį lizdą susieiti, pasipažinti, pasilinksinti, savo reikalais pasitarti, susiartinti vienu ryšiu“.

Daugelis šių renginių dalyvių, ypač studentai, sugrįžę atostogų į gimtinę, skleidė Petrapilyje gyvavusias lietuviybės idėjas ir ieškojo būdų jas realizuoti tėviškėje. Dar iki 1899 m. Lietuvoje ne kartą buvo bandoma surengti lietuviškus vakarus, vaidinimus, tačiau tam reikėdavo caro valdžios leidimo, o ši apie tai net kalbėti nenorėdavo. Taip atėjo 1899-ieji. Būtent tą vasarą Palangoje suvaidinta Keturakio komedija „Amerika pirtyje“.

Kodėl Palangoje, o ne kur nors kitur?

Palanga ir jos pajūris tuo metu priklausė Kuršo gubernijai. Čia caro valdžia labiau pro pirštus žiūrėjo į vietinių lietuvių kultūrinę veiklą. Tuo pat metu Žemaitijos ir visos Lietuvos šviesuomenė Palangą laikė Lietuvos dalimi, čia rinkdavosi vasaromis, todėl tai, kas vykdavo Palangoje, būdavo plačiai pagarsinama.

Žinia apie pirmąjį lietuvišką spektaklį Palangoje taip pat greitai apskriejo visą Lietuvą ir tai daugelį susipratusių lietuvių paskatino nuoseklesniam darbui, rūpinantis, kad Lietuvoje būtų panaikintas spaudos draudimas.

Atgavus spaudą, lietuviški vakarai, vaidinimai tapo itin svarbia krašto kultūrinio gyvenimo dalimi. Kaip ir anksčiau, sunkiausia tų renginių organizatoriams būdavo iš rusų valdžios gauti leidimus. Žemaičiai šiuo požiūriu buvo kantrūs ir landūs.

Yra žinių, kad pats pirmasis lietuviškas vakarėlis Telšiuose, užvažiuojamųjų namų daržinėje, buvo suorganizuotas 1890 metais. Na o 1907 m. rugpjūčio 2 d. Telšiuose suvaidintas pirmasis lietuviškas vaidinimas – „Žilė galvoj, velnias uodegoj“ (režisavo Kijevo dramos mokyklos auklėtinis, studentas medikas Vaseris). Šis renginys turėjo didelį pasisekimą.

Jau minėtoje publikacijoje A. Džiuginėnas rašo, kad „kaip mes vertiname „Aušrą“, budinusių lietuvių tautinę sąmonę, kaip vertiname „Varpą“, šaukusį „Kelkit! Kelkit!“ taip šia prasme turime vertinti ir mūsų lietuviškuosius senuosius vakarus, pirmuosius vaidinimus. Nereikia ieškoti senuosiuose lietuviškuose vakaruose tikrojo teatro meno. Anie vaidinimai nekėlė sau jokių meninių uždavinių, neieškojo spektaklio (vaidinimo) vieningumo, naujų vaidybos formų (būdų). Aniems lietuviškiems vakarams terūpėjo tik trys dalykai: ugdyti žiūrovų idealistinį pasaulį; žadinti patriotinį jausmą ir jungti tautą; pelnas (vakarai dažniausiai būdavo rengiami labdarystės tikslais).“

Anot A. Džiuginėno, tai ir „nulėmė pirmųjų lietuviškų vakarų turinį. Mūsų pirmųjų laikraščių pasėtas tautinis susipratimas per lietuviškus vakarus gavo naują postūmį. Lietuviškas žodis, skelbęs tėvynės meilę, buvo priimtas su didžiausiu nuoširdumu, plojimu, ašaromis. Kaip didžiausią naujieną kultūros žmonės iš lūpų į lūpas tais laikais perduodavo žinią, kad štai vienoje ar kitoje vietoje vyko vakaras ir ten vaidino („lošė“) LIETUVIŠKAI. Niekas iš žiūrovų nekreipė dėmesio į tai, kad štai kokia karalaitė Genovaitė per spektaklį buvo apsilikusi popieriniais rūbais, kad seniui vaidilai nevykusiai priklijuota lininė barzda per spektaklį nu-

krity. Jie tik klausėsi, kaip tas vaidila kalba lietuviškai, kaip kviečia tautą pabusti.“

Toliau minėtos publikacijos autorius pažymi, kad „tokie primityvūs teatrai yra gyvavę visų tautų istorijoje. Kitokia prasme mes negalėtume kalbėti nei apie pirmuosius graikų vaidinimus, nei apie viduramžių misterijas, nei apie ispanų, vokiečių teatrą. Tačiau visi šie teatrai, nors ir primityviomis priemonėmis dirbdami, sukaupe savy pačią giliausią tautos dvasią ir ją idėjiniu atžvilgiu stiprino. Štai kodėl visų tautų pats pirmasis primityvus teatras turėjo tokią didelę dvasios persvarą ir sukėlė masėse entuziazmą. Ir mūsų, lietuvių, patys pirmieji vakarai, surengti kur nors klebonijos kluonuose ar pivačiuose namuose, buvo tik lietuviško žodžio, gyvos tautinės dvasios alkis. Šie vakarai suartino liaudį su inteligentija, nes vakarus rengdavo kaime atostogaujantys inteligentai, dažniausiai studentai, padedant vietos žmonėms. Vakarai kėlė tautinį entuziazmą, ugdė bendruomenės jausmą ir stiprino tautą.“

1992 m. Klaipėdos „Ryto“, spaustuvės išleistoje knygutėje „Lietuvių liaudies teatro poetika“ vienas žymiausių mūsų laikų mėgėjiško teatro tyrinėtojų Petras Bielskis rašo, kad slaptuosius lietuviškuosius vakarus, ypač paplitusius po vienintelio viešo lietuviško vakaro Palangoje (1899), išugdė itin sudėtingos socialinės bei politinės sąlygos, buvusios Lietuvoje XIX a. Anot P. Bielskio, „iki Pirmojo pasaulinio karo lietuviškieji vakarai buvo viena pagrindinių visuomeninės bei kultūrinės veiklos formų. Jie pasižymėjo masiškumu, gaivališkumu, švietėjiškomis tendencijomis [...]. Šios naujos liaudies teatro pakopos aktyviausi dalyviai atnešė į lietuviškuosius vakarus sudėtinę liaudies teatro programą: dainą (būriu ir pavieniui – dabar sakytume, choru ir solo), vaidinimą (paliekant nemaža vietos improvizacijai), deklamaciją (eilėraščius, monologus, improvizuotus vaizdelius), liaudies šokį (scenoje ir salėje), vakaronę (šokius, žaidimus, pasakojimus, išdaigas). Vakarų paskirtis – kultūrinė šviečiamoji (pvz. populiarus „skrajojantis paštas“ skatino visus dalyvius išmokti rašyti; neblaivus, nemandagus vakarotojas būdavo griežtai pasmerkiamas; kiekvieno garbės dalykas buvo kiek galima aktyviau bei išmoningiau prisidėti prie programos ar vakaro renginio). Vaidinimai klotimuose, aikštelėse, leidę sutalpinti visos apylinkės žiūrovus, tapdavo visuotinėmis liaudies šventėmis.“

Tuo pat metu miestuose ir kituose didesniuose kultūros centruose veikė įvairios kultūros draugijos, vienijusios ir scenos mėgėjus. Prie šių draugijų veikdavo chorai, šokių, muzikos, vaidintojų būreliai.

Tais laikais teatrų repertuarui didelio dėmesio nebūdavo skiriama, „vaidindavo tai, ką nutverdavo“. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Telšiuose buvo suvaidinta: „Amerika pirtyje“, „Apsiriko“, „Blinda“, „Genovaitė“, „Geriau vėliau, negu niekada“, „Velnias spąstuose“, „Kaminkrėtys ir malūnininkas“, „Pirmas degtindaris“ ir daug kitų nesudėtingų veikalų. Aktorių ir publikos poreikius jie tenkindavo. Štai minėta „Blinda“ su didžiausiu pasisekimu vaidinta beveik visose žinomose to laiko Telšių ir jo apylinkių scenose.

Sunkiausia lietuviškiems vakarams būdavo gauti leidimus. Dažniausiai jo paprašydavo koks nors vienas asmuo savo vardu, nes taip lengviau leidimą būdavo gauti. Telšiuose tokius leidimus savo vardu yra išrūpinęs Dr. Šimkevičius, F. Milevičius ir nemažai kitų įtakingų žmonių. Šie leidimai jau lengviau būdavo gaunami Pirmojo pasaulinio karo metais. Tada Telšiuose jau aktyviai veikė „Kanklių“ draugija.